

ישיבת הר עציון בית מדרש האלקטרוני (ב.מ.א.)

הפטרת השבוע

סידרת שיעורים ע"י הרב יהודה שביב

החתום והגלוי / הפטרת בהר (ירמיה, ל"ב, ו-כז)

א. גאולת קרקע עניין צדדי

העניין שבהפטרה - גאולת קרקע על ידי קרוב משפחה - ממחיש את קיומה של מצווה התופסת בפרשה... פסוק אחד(!): "כי ימוך אחיך ומכר מאחזתו ובא גאלו הקרב אליו וגאל את ממכר אחיו" (ויקרא, כ"ה, כה). אמנם גאולה על ידי קרוב מופיעה פעם נוספת, אך לא בגאולת קרקע אלא בגאולת אדם, שמכר את עצמו לעבד לנכרים מפני דוחקו.

ויש לתמוה מה ראו חכמים לבקש נבואה המזכירה פסוק אחד בפרשתנו, ולא נדרשו לעיקרה של הפרשה, היינו ענייני שמיטה ויובל.

ב. גאולת קרקע קשורה לכלל

מסתבר, שקיומה של הלכה זו, גאולת קרקע על ידי קרוב, מסר גדול יש בה ובשורה גדולה. לא בכדי נצטווה בה ירמיה, ולא בכדי נכתבו הדברים לדורות.

עד סמוך לחורבן, היה ייעודו של הנביא לנסות להשיב את העם בתשובה כדי למנוע את החורבן הצפוי, אך כשלא עלה הדבר בידיו, וגורל העם הוכרע לשבט ולחורבן, משתנה הייעוד, והנביא מבשר הפורענות והחורבן, הופך הוא להיות למבשר גאולה, ונוטע אמונה בשיבה. לאמור: "עוד יקנו בתים ושדות וכרמים בארץ הזאת" (ירמיה, ל"ב, טו).

מצווה פרטית משפחתית, לכאורה, של גאולת קרקע, מקבלת משמעות חינוכית, לגבי כלל ישראל.

אדם מישראל שמטה ידו והוא נאלץ למכור מאחוזתו (1), הרי זה ודאי כחורבן עבורו - הוא גולל באה הפרשה ומשמיעה, כי גלות זאת זמנית היא, שכן כמה דרכי גאולה לפניו: קרוביו מצווים לגאול, ואף הוא כשתשיג ידו אפשר לו לגאול, ובין כך ובין כך לכשיגיע היובל חוזר הוא אל אחוזתו.

כמכירת אחוזה לפרט כן גלות לכלל. וכדרך שזו אינה סוף פסוק לגבי הפרט, כן אין היא לגבי הכלל. וכדרך שדרכי גאולה לפרט, כן דרכי גאולה לכלל (2). ואם אין ידו ואין יד קרוביו (ומי הוא גואלם - הרי זה עולה מדברי מדרש תנחומא לפרשתנו פיסקא ג' "ומי הוא גואלו? - אני ה' גואלו, שנאמר: 'עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדיו, גואלם חזק ה' צבאות שמו ריב יריב את ריבם'...") משגת, הרי בהגיע המועד (והוא כמין יובל ליחיד) תגיע עת גאולתו.

וכיוון שדיברנו בגלות ובחורבן, הרי נגענו גם במצוות שמיטה ויובל, שהרי: "בעוון שמיטין ישראל גולין", כעולה מן האמור בפרשה הבאה, פרשת בחוקותי. אי שמירת דיני שמיטת קרקעות גורמת לעם להיות ניטש מאדמתו.

וכבר ראו בעלי המדרש בפרשיות שבפרשה כמין חוליות האחוזות בשרשרת, שרשרת של הדרדרות.

"... אם לא שימר שמיטה ויובלות, סוף שימכור מטלטלין שלו שנאמר: 'וכי תמכרו ממכר' (כ"ה, יד), חזר בו מוטב, ואם לאו - סוף שהוא מוכר את שדהו שנאמר: 'כי ימוך אחיך ומכר מאחזותי' (כ"ה, כה), חזר בו מוטב ואם לאו - סוף שהוא מוכר את ביתו שנאמר: 'ואיש כי ימכור בית מושב' (כ"ה, כט), חזר בו מוטב ואם לאו - סוף שהוא מסבב על הפתחים שנאמר: 'וכי ימוך אחיך (כ"ה, לה), חזר בו מוטב ואם לאו - סופו שהוא נמכר לך שנאמר: 'וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך' (כ"ה, לט), חזר בו מוטב ואם לאו - סוף שהוא נמכר לגוים, שנאמר: 'וכי תשיג יד גר ותושב עמך' (כ"ה, מז). ולא הוא עצמו אלא הוא וכל ישראל, שכן אתה מוצא בימי ירמיה בשביל שביטלו את השביעית נמכרו לגוים... הרי ענין ישראל " (תנחומא, בהר, א').

(3)

יש ביובל משהו פראדוקסלי. מחד שמיטת קרקעות יש בה משהו מביטול הבעלות הפרטית, שיד הכל שווה בתוצרת, ומאידך ביובל חוזרות הקרקעות שנמכרו לאחרים לבעליהן. אולם בעומקם של דברים אין כיובל להשגת שוויון. שאז הכל חוזרים לנחלתם ושוב יד הכל שווה. ואף לגבי כלל העם: מחד בעוון שמיטה באה גלות, ומאידך דווקא השמיטה היא האמורה להעצים את הקשר לארץ ואת ההשתרשות בה ואת הבעלות עליה.

ג. נעשה ונשמע

נקודה נוספת קושרת בין ההפטרה לפרשה.

הנביא תמה מאד על ההוראה שניתנת לו על ידי הקב"ה, והוא מביע אותה במפורש בסיומה של תפילה ארוכה, החושפת את הרקע לתמיהתו (טז - כה). אבל, התמיהה מובעת רק לאחר עשייה מדוקדקת וקפדנית של הצו שניתן לו, ולקח גדול עולה מכאן.

יש שאינם מקיימים את המצווה עד שיבינו אותה ואת פישרה, סיסמתם : נשמע ואז נעשה. ויש המצייתים ואינם מקשים כל עיקר, אף אינם מהרהרים אחר הצו. בעיניים סומות הם הולכים ומבצעים, סיסמתם : נעשה, נעשה בלבד.

ההוראה העולה מסיפור ההפטרה היא, וגם לא כך יש לנהוג ולא כך, אלא : נעשה ונשמע. ה'נשמע', היינו בקשת המשמעות והמובן, הוא לא רק נסבל אלא גם רצוי וחיובי.

הגע בעצמך - אלמלא התפלל הנביא והביע את תמיהתו הנרגשת, כי אז חלק גדול מהמסר היה נפסד, ולא היה מקום לאותה נבואה שבהמשך (כו - מב).

ד. מקומה של שאלת מה נאכל

גם בפרשתנו מובעת תמיהה אפשרית : "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו" (כ"ה, כ). ותשובת ה' : "וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית". האם שאלה זאת ראוי לה שתישאל, או שהתורה נענית בזה לחסרי האמונה?

על פי דרכנו אפשר לנו לומר, שהשאלה לא רק אפשרית אלא גם רצויה. שכן אין התורה ממליצה לסמוך על ניסים, ועם שלם שאינו עובד את אדמתו שנה שלימה, הרי בדרך הטבע לא ימצא לו מה יאכל.

אבל יושם לב למיקומה של השאלה, שלכאורה נקבעה הרחק הרחק ממקומה. שכן, ראוי לה להיות מוצבת בסמוך להלכות שמיטה ואיסורי עבודת קרקע שבה. והנה נדחתה הרחק אל מעבר להלכות יובל, ולא רק להלכות איסורי עבודת קרקע ביובל, אלא גם לאחר הלכות הונאה במכירת הקרקעות, ונאמרה 'באיזור' ההבטחות לשיבה שלוה ובטוחה בארץ. מסתבר, שבמכוון 'הוזה' השאלה ממקומה, כדי להורות שקיום המצווה אינו מותנה בהבנתה, ויש לקיימה גם נוכח תמיהות נוקבות. אבל, בהחלט יש לה מקום, וראוי לו לאדם מישראל להרהר (אבל לא לערער) ולבקש פשר, ואז זוכה הוא לתשובתו - ברכתו של מקום. שאלתו של האדם היא הד לציוויו של הבורא ובכך נוצר דיאלוג ביניהם. האדם שואל והקב"ה עונה כנגדו ותורה מתרבה בעולם. האדם אינו רק עבד (והרי גם על עבדות מדובר בפרשה) אלא גם בחינת שותף לקב"ה.

הקדמת נעשה לנשמע מחזירה אותנו למעמד הר סיני והרי תשובה נוספת לשאלה המפורסמת של חז"ל בתחילת הפרשה "מה עניין שמיטה אצל הר סיני".

ה. הממני ייפלא

סיומה של ההפטרה יש בה כדי להפתיע. באו מסדרי ההפטרה וכאילו קטעו דברי ה' באמצעם או נכון יותר בתחילתם, ועיקר תשובת ה' אינה נשמעת באזני הציבור. מסתבר

שבמכוון ביקשו המסדרים לקטוע כאן, כדי שהקריאה שתהדהד באזני הקהל עם סיום ההפטרה תהיה: "הממני יפלא כל דבר".

כי כן פרשה זאת יש בה כדי להדאיב, שהרי היא משרטטת תמונת משטר חברתי כלכלי נפלא. וכמה רחוק הוא עולם חזוני זה מהעולם העכשווי, והרי אף בזמן הבית כבר פסקו יובלות, שקיומם מותנה בישיבת כל ישראל בארץ. וצורך יש להפיח תקווה להשבת ימי קדם זוהרים אלו. וגם אם נראים הדברים רחוקים רחוקים עד מאד, "הממני יפלא כל דבר"?

הערות:

(1) ומכירה זו אפשרית ומותרת רק כשכלו כל הקיצין ואין לו כל דרך לכלכל את עצמו - ראה מאמרי ב"תחומין" כרך י"א.

(2) וראה דבריו הנלבבים של "אור החיים" בפירושו לכתוב בפסוק כה.

(3) ועיין שם בהמשך שמשה מבקש, כביכול, מהקב"ה שיהיה להם לקרוב וגואל ואולי כאן המקור לדברי אוה"ח שנרמזו לעיל.